

Кучерук О.А. Основні принципи творчого методу Оноре де Бальзака в повісті «Гобсек»// Оноре де Бальзак: грані, інтерпретація, Україна: зб. наук. Праць Міжнародної наук.-практ. конференції, присвяченої 220-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 15-16 трав. 2019 р.). – К. : Вид-во Людмила, 2019. – С. 113-120. (492 с.)

УДК 821.45.12:378.147

Кучерук Оксана Анатоліївна,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри світової літератури та
методик викладання філологічних дисциплін
Житомирського державного університету імені Івана Франка
e-mail okucheruk1@ukr.net

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТВОРЧОГО МЕТОДУ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА В ПОВІСТІ «ГОБСЕК»

Анотація. У статті розглянуто принципи, на яких базується творчий метод Оноре де Бальзака для створення художньої картини світу в повісті «Гобсек». Досліджено оригінальність авторського підходу до розкриття ідейно-тематичного задуму твору.

Ключові слова: ідейно-художній задум, правдоподібна картина світу, реалістично-романтичне світосприйняття, художній прийом, комунікативна природа твору.

Kucheruk Oksana Anatolievna,

doctor of Pedagogical Sciences,
professor department of world literature and
methods of teaching philological disciplines,
Zhytomyr State University name Ivan Franco,
e-mail okucheruk1@ukr.net

BASIC PRINCIPLES OF THE CREATIVE METHOD OF ONOVER DE BALZAC IN THE STORY OF «GOBSEC»

Resume. The article considers the principles on which the creative method of Onore de Balzac is based on creating an art picture of the world in the story of «Gobsec». The originality of the author's approach to the disclosure of the ideological and thematic conception of a work is investigated.

Key words: ideological and artistic, plausible picture of the world, realistic-romantic worldview, artistic reception, communicative nature of the work.

Постановка проблеми. Літературна творчість Оноре де Бальзака стала визначним явищем не лише французької, а і європейської культури першої половини ХІХ століття. Геніальність Оноре де Бальзака полягає в тому, що він актуальний і в наш час, його творчість досі привертає до себе увагу насамперед тим, що розкриває вічні проблеми: грошей і влади, спекуляції, фінансового шахрайства, стосунків між багатими і бідними, між батьками і дітьми, між чоловіками і жінками та ін. За узагальненням Б. Тарасова, Бальзак багатосторонньо розкриває, як втрачають свою самостійну сутність батьківські, родинні, любовні, дружні стосунки, змінюється й викривляється значення державної служби, суспільних зв'язків, законів, науки, культури, мистецтва й т.д., як гроші успішно експлуатують пороки й основні властивості «темної сторони нашої природи» [5, с. 210].

Творчість Оноре де Бальзака особлива й багатогранна, тому привертає увагу дослідників з часу опублікування вже перших його праць. Однак не всі ідейно-естетичні грані повною мірою виявлені й описані, а специфіка художньої манери Оноре де Бальзака, особливості його ідіостилю до кінця не осмислені, відтак творчий доробок французького письменника потребує нового прочитання, нових досліджень і належної інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному бальзакознавстві помітний інтерес науковців до різних аспектів творчості французького письменника (Б. Грифцов, В. Єршов, О. Івін, С. Кібальник, Я. Кравченко, Є. Петрова, Є. Петраш, К. Степанян, В. Туніманов та ін.). Зокрема, О. Анненська розкрила життя і творчість Бальзака як одного з основоположників реалізму в європейській літературі [1]. Б. Тарасов дослідив питання метафізики грошей у творчості Бальзака [5]. О. Саприкіна спробувала схарактеризувати творчість Бальзака з позицій нетрадиційної герменевтики [4]. Л. Пилипюк окреслила філософські аспекти художніх творів Бальзака [3]. Праці цих науковців спонукають до глибшого прочитання й адекватного розуміння творчості французького письменника, зокрема до вивчення вихідних положень, які лежать в основі бальзаківського

моделювання художньої дійсності.

Мета статті – розглянути основні принципи, на яких базується творчий метод Оноре де Бальзака для створення художньої картини світу в повісті «Гобсек». Дослідження цієї повісті допоможе відчутти творчу манеру французького письменника й зрозуміти оригінальність авторського підходу до розкриття ідейно-тематичного задуму.

Виклад основного матеріалу. Повість «Гобсек» уперше надрукована в 1830 році й розкриває період Реставрації королівської династії Бурбонів після Французької революції, у ході якої було скинуто абсолютну монархію та проголошено республіку. Основна тема цього твору – показ суспільства, у якому панують гроші. Автор поставив собі за мету допомогти читачам зрозуміти тодішнє буржуазне суспільство й задуматися над тим, як потрібно жити. Магістральна ідея повісті – заперечення суспільного устрою нової Франції, у якому розпоряджаються гобсеки, засудження руйнівної влади грошей над людиною.

Для втілення ідейно-тематичного задуму й розкриття закономірностей розвитку буржуазного суспільства авторові потрібен був відповідний творчий метод як спосіб осмислення й образного перетворення дійсності, який би забезпечив правдоподібне зображення художньої картини світу. Якісна зміна творчого методу Бальзака в повісті «Гобсек» характеризується домінуванням реалізму над елементами романтизму.

В основі творчого методу автора повісті «Гобсек» можна виділити низку принципів, що становлять засади для моделювання художньої картини світу: історизм і системність у зображенні; заглиблення в соціум, осмислення соціально-психологічних конфліктів і правдиве змалювання суспільства; синтез об'єктивного і суб'єктивного в правдоподібній картині дійсності; поєднання реалізму з елементами романтизму; типізація характерів; переплетення кількох сюжетних ліній і показ широкої картини життя з його суперечностями.

Історизм у зображенні й системне мислення автора виявляється в тому, що він показує дійсність у розвитку, змальовує представників французького суспільства в епоху Реставрації в їх зв'язках і відносинах. Як приклад, в емоційно-амбівалентній характеристиці Максима де Трай автор вустами графа де Борна, по суті, передає образ сучасної йому історичної епохи: *«Це тип мандрівного лицаря нашого часу, а мандрує він по салонах, будуарах, бульварах нашої столиці, це свого роду амфібія, бо в його вдачі чоловічих рис стільки ж, скільки й жіночих. Граф Максим де Трай – істота чудна, здатна на все і нікуди не придатна, суб'єкт, який вселяє страх і зневагу, всезнайко і повний невіглас, здатний вчинити добродіяння і здійснити злочин. Він то підлий, то благородний, бретер, більше замащений болотом, ніж заплямований кров'ю; людина, яку може мучити клопіт, але не сумління, яку більше цікавлять відчуття, ніж думки, зовні – душа запальна, а внутрішньо холодна як лід, – блискуча з'єднувальна ланка між каторжниками і людьми вищого світу. Розум у Максима де Трай неабиякий, з таких людей іноді виходять Мірабо, Пітті, Ришельє, але частіше графи де Горни, Фук'є-Тенвілі і Куаньяри»* [2, с.216] (переклад наш – О. К.). Очевидним у наведеному фрагменті є те, що згадуються відповідно до ідейно-художнього задуму різні історичні постаті, зокрема: граф де Мірабо (1749–1791) – оратор, діяч Великої французької революції, виражав погляди ліберальної буржуазії; Пітт Вільям (1759–1806) – державний діяч Великобританії, один із організаторів коаліції європейських держав проти революційної, а згодом – наполеонівської Франції; Фук'є-Тенвіль (1746–1795) – діяч Великої французької революції, громадський обвинувач Революційного трибуналу, якого згодом стратили тощо.

Заглиблення в соціум, осмислення соціально-психологічних конфліктів і правдоподібне відображення суспільної дійсності дає змогу авторові виявити спостережливість і здійснити аналіз насамперед моральних проблем, характерних для тогочасного французького суспільства. Як приклад, можна згадати драму в сім'ї графа де Ресто, аморальну поведінку його дружини Анастазі де Ресто (за оцінкою Гобсека, ця жінка – демон [2, с.226]). Лихвар Гобсек проголошує, що золото – ось духовна сутність усього нинішнього

суспільства [2, с.210]. На противагу лихварській сутності деградованого Гобсека в повісті вимальовується адвокат Дервіль як носій моральних цінностей, що художньо увиразнює контраст зображуваного суспільства. Відповідно повість у розрізі художньої правди набуває аксіологічного звучання і значення. Автор наче посилає меседж своїм сучасникам і майбутнім поколінням, у якому засуджує жагу до збагачення, паразитарний спосіб життя буржуазного суспільства й орієнтує на загальнолюдські цінності.

Філософ і водночас знавець психології людей Бальзак майстерно пов'язав об'єктивне (суспільно запитане) і суб'єктивне в зображенні художньої картини. У повісті «Гобсек» суб'єктивний світ персонажа, який сприймає дійсність через призму власної системи цінностей, його мислення, вчинки зазнають впливу об'єктивного світу, суспільних стереотипів. Відповідно віконтеса де Гранльє пояснює закоханій дочці Камілі, що, поки жива мати милого молодого графа де Ресто, у жодному порядному домі батьки не наважаться довірити йому майбутнє і придане своєї дочки [2, с.197].

Ознакою і принципом творчого методу Бальзака в повісті «Гобсек» є поєднання реалізму з елементами романтизму, що детерміновано, з одного боку, особливостями його світогляду й специфікою реалістично-романтичного світосприйняття, мистецької уяви, естетичної свідомості, а з іншого – впливом історичної епохи, тенденціями літературного процесу, міжособистісним спілкуванням з успішними сучасниками письменника. Для втілення переважно реалістичного творчого задуму автора, що проявляється насамперед у правдоподібному розкритті характерів і явищ, типових для французького суспільства в історичний період Реставрації, майстерно використовуються художні прийоми романтизму: 1) напружений сюжет (історія графині де Ресто); 2) загадковість, деяка фантастичність образу Гобсека і його життя; 3) гіперболізація особистості головного героя, гротеск, що виражається на основі поєднання різких контрастів у характеристиці

персонажів (Максима де Трай, Гобсека), сполучення реального з вигаданим, фантастичним (картина, що показує, у яких злиднях помер морально здичавілий мільйонер); 4) символіка прізвища (Гобсек у перекладі – *живоглот*), що декодується в реалістичних ситуаціях, у які потрапляє персонаж; символічні смисли образу цього персонажа (*людина-вексель, людина-автомат, із злитком металу в грудях замість серця*); символіка кольору обличчя Гобсека, за характеристикою Дервіля – переважає жовтий колір, що нагадує золото, і в якому закодовано життєву філософію головного персонажа (у лихваря жовтуватого-бліде, тьмяне обличчя, яке хочеться назвати місячним ликом, бо воно скидалося на позолочене срібло, з якого зійшла позолота [2, с.199-200]). У контексті сказаного доречно згадати слова Дервіля про Гобсека, що сухорлявий дідок виріс у його очах, став фантастичною фігурою, уособленням влади золота [2, с.211]. Інтеграція елементів романтизму в реалістичне зображення художньої картини світу надає творчому методі Бальзака емоційності, естетичної оригінальності, художньої образності та підсилює множинність смислів твору.

Специфіку бальзаківського методу в повісті «Гобсек» увиразнюють художньо-філософські узагальнення автора на основі власного спостереження й осмислення тісного зв'язку людини зі світом, що виявилися в конструктивній типізації індивідуальних характерів, які формуються в життєвих обставинах, під впливом відповідного соціуму за діалектичним законом єдності і боротьби протилежностей. У художньому творі чітко виділяються типові представники французьких дворян (гультьяй-альфонс Максим де Трай, сім'я віконтеси де Гранльє, сім'я графа де Ресто), індивідуалізований тип буржуазного суспільства, виражений в образі спритного комерсанта Гобсека, та чесних трудівників (успішний адвокат Дервіль, швачка Фанні Мальво). Реалістично сприймаючи світ, митець переконливо показує, що у дворян немає майбутнього, бо вони переважно ведуть розгульний спосіб життя та не здатні відстояти свої права. Натомість Гобсек у повісті – суперечливий, розсудливий, вольовий, самовпевнений

типовий образ мільйонера-лихваря, з філософсько-аналітичним розумом, що сповідує закони буржуазного французького суспільства, знає, як заробити гроші та як жити, і втілює ці знання на практиці. У його словах простежуються стійкі світоглядні позиції капіталіста, зокрема він говорить Дервілю, що нічого немає тривкого на цьому світі, є тільки умовності. Для того, хто змушений пристосуватися до всіх життєвих умовностей, переконання й мораль – це пусті слова. Непохитне лише одне почуття, яким наділила людей природа: інстинкт самозбереження. У європейських суспільствах цей інстинкт називається особистим інтересом. З усіх земних благ є тільки одне, досить надійне, щоб людина прагнула його, – золото, у ньому втілено всі людські сили. Гобсек стверджує, що володіє світом, не втомлюючи себе, а світ не має над ним ані найменшої влади [2, с.203-204]. Ось він, Гобсек, – представник нового суспільного ладу, у власній риторичній мові: *«Хіба можуть у чомусь відмовити тому, у кого в руках мішок із золотом. Я досить багатий, щоб купувати совість людську, керувати всесильними міністрами через їхніх фаворитів, починаючи з канцелярських служителів і закінчуючи коханками. Хіба це не влада? Я можу, якщо забажаю, мати найвродливіших жінок і купувати найніжніші ласки. Хіба це не насолода? Хіба влада і насолода не становлять собою суті вашого нового суспільного ладу? Таких, як я, у Парижі людей з десять; ми володарі ваших доль – тихенькі, нікому невідомі. Що таке життя, як не машина, яку приводять у рух гроші?.. Золото – ось духовна суть усього теперішнього суспільства»* [2, с.210] (переклад наш – О. К.). Власне, в узагальненому образі Гобсека автор майстерно показав філософію життя тих представників нової Франції, які переважно мали справу з грішми, а тому поступово втрачали моральні цінності й духовно деградували.

Творчий метод Бальзака в повісті «Гобсек» базується на переплетенні кількох сюжетних ліній (історія лихваря Гобсека; сукупність подій, фактів із життя адвоката Дервіля; сімейна історія графа де Ресто), що уможлиблює зобразити широку картину життя персонажів з його суперечностями. Однак

відповідно до бальзаківського задуму особливе соціально-художнє значення має сюжетна лінія, пов'язана з узагальненим образом Гобсека, у його монолозі розкривається суть буржуазного устрою з його закономірностями й простежується авторське ставлення до нового суспільства. Завдяки специфічній композиції твору – поєднання авторського наративу з розповідями Дервіля, Гобсека та діалогічними репліками інших персонажів – увиразнюється комунікативна природа повісті, завдяки цьому твір набуває багатоголосого звучання, об'ємного й динамічного характеру.

Висновки. Отже, у повісті «Гобсек» автор втілює ідейно-змістову й комунікативну установку на реалістичний показ художньої дійсності. Основними принципами, на яких базується творчий метод Бальзака для створення художньої картини світу в повісті «Гобсек» є: історизм і системність у зображенні; заглиблення в соціум, осмислення соціально-психологічних конфліктів і правдиве змалювання суспільства; синтез об'єктивного і суб'єктивного в правдоподібній картині дійсності; поєднання реалізму з елементами романтизму; типізація характерів; переплетення кількох сюжетних ліній і показ широкої картини життя з його суперечностями. Ці принципи зумовлюють і визначають специфіку бальзаківського методу в повісті «Гобсек» та особливості творчої манери французького письменника на ранньому етапі його літературної діяльності.

Перспективними є глибокі порівняльні дослідження творчості Оноре де Бальзака та художніх творів українських письменників (І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького й ін.) з погляду ідіостилю майстрів слова, художньої концептуальної моделі світу, мотивів, сюжетів, образів.

Список використаних джерел

1. Анненская А.Н. Оноре де Бальзак. Его жизнь и литературная деятельность. Ногинск, 2015. 117 с.
2. Бальзак О. Гобсек. *Бальзак О. Избранное*. Москва, 1988. С.197-242.
3. Пилипюк Л. А. Філософські аспекти художніх творів Оноре де Бальзака як авторське моделювання дійсності. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*.

2012. Випуск 180. Том 192. С. 91-95. [Електронний ресурс]. Доступ:
<file:///E:/Users/admin/Downloads/72738-151638-1-SM.pdf>
4. Саприкіна Ольга. Нетрадиційна герменевтика як засіб інтерпретації творів Оноре де Бальзака. [Електронний ресурс]. Доступ:
file:///E:/Users/admin/Downloads/Npd_2014_2_16.pdf
5. Тарасов Б. Н. Метафізика денег в творчества Бальзака и Достоевского. 2015. С.198-233. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
http://poetica.pro/files/redaktor_pdf/1449821477.pdf